

احتضار

از دیدگاه قرآن و روایات

تحقیق و تألیف

حمیده احسانی مهر

زمستان ۱۳۹۴

انتشاران

نامه

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۳۹۳

سرشناسنامه	: احسانی‌مهر، حمیده، ۱۳۵۰
عنوان و پدیدآور	: احتضار از دیدگاه قرآن و روایات / تحقیق و تألیف حمیده احسانی‌مهر
مشخصات نشر	: کرج: انتشارات نامه مکتب الزهراء (س) - ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	: ۲۷۴ صفحه، قطع وزیری
شابک	: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۵۳۳۸ - ۴ - ۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: (چاپ اول: ۱۳۹۴) (فیبا)
موضوع	: احتضار
موضوع	: روح انسان
شناسه افزوده	: احسانی‌مهر، حمیده، ۱۳۵۰، محقق
شناسه افزوده	: احسانی‌مهر، حمیده، ۱۳۵۰، مؤلف
شناسه افزوده	: نامه مکتب الزهراء (س)، ناشر
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ الف ۳ الف ۲ / ۲۲ / ۲۲۲ BP
رده بندی دیویی	: ۱۷۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۳۲ ۸۸۷

احتضار از دیدگاه قرآن و روایات

محقق و مؤلف: حمیده احسانی‌مهر

ناشر: نامه مکتب الزهراء (س)

چاپ: اول - ۱۳۹۵

طراحی جلد: کوثرالسادات آقاپور

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک : ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۵۳۳۸ - ۴ - ۸

حق چاپ و نشر محفوظ است.

www.maktabozahra.ir

انتشارات نامه مکتب الزهراء سلام الله علیها

نشانی انتشارات: کرج، مهرشهر، بلوار امام خمینی (ره) خیابان ۳۰۹، پلاک ۹۲، واحد ۹

تلفن ثابت: ۰۲۶۳۳۴۱۲۶۷۳ - تلفن همراه: ۰۹۱۲۶۶۵۰۸۲۸ - دورنگار: ۰۲۶۳۳۴۰۴۷۱۷

حمد و سپاس بیکران مخصوص خداوند است که علاوه بر نعمتهای فراوانش توفیق انجام فعالیت‌های پژوهشی را عنایت فرمود. در میان تمام مشاغل آنچه با علم و فراگیری مرتبط است از شرافتی والا و شایسته برخوردار است. این توفیق پس از عنایات الهی رهون بنیانگذار جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی (ره) است که وجود شریفش در عصر جاهلیت این قرن نشانگر برتری فرهنگ اسلامی است. راهنمایی‌های او که متکمی بر تعالیم قرآن کریم و سنت معصومین علیه السلام بود بر جانهای خفته‌ی جوانان روح می‌بخشید و موجب حرکتها و فعالیت‌های مختلف علمی، تحقیقاتی، هنری، صنعتی، رزمی و ... می‌شد. رهبریهای داهیانیه مقام معظم رهبری برتری مکتب امام خمینی (ره) بر مکتب جهان را به‌طور روز افزون آشکار نمود و پایه‌های آن نهال تازه رسته را محکم و استوار ساخت. رشد علمی چشمگیر کشور اسلامی نتیجه رهبری مدبرانه آن فرزانه است. اما نکته به زهدی فتح قله‌های علم را، مطابق انتظار ایشان، شاهد باشیم. این کتاب حاصل پژوهشهایی است که در سال هشتاد و هفت به انجام رسیده است. دو بخش دارد و هر یک از دو بخش هشتاد و چهار فصل است. نتیجه این تحقیق در سال نود و پنج توسط واحد پژوهش انتشارات نامه مکتب الزهراء سلام الله علیها مورد ویرایش و تکمیل قرار گرفت و در قالب این کتاب با عنوان «احتضار از دیدگاه قرآن و روایات» به زیور چاپ آراسته شد.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
------------	----

بخش اول

ماهیت روح و احتضار و راه های مواجهه آسان با آن

فصل اول

حقیقت روح، ارتباط روح و جدایی آن از بدن.....	۱۷
--	----

مفهوم شناسی.....	۱۷
------------------	----

حقیقت روح.....	۲۳
----------------	----

معنای روح.....	۲۳
----------------	----

الف- معنای روح در قرآن و روایات.....	۲۳
--------------------------------------	----

ب- دیگر معانی که برای روح ارائه شده است.....	۲۶
--	----

روح جنبه عالی نفس.....	۲۷
------------------------	----

اثبات وجود روح.....	۲۸
---------------------	----

ویژگیهای روح.....	۳۳
-------------------	----

الف- اصالت روح.....	۳۳
---------------------	----

ب- تجرّد روح.....	۳۴
-------------------	----

نظر صدر المتألّهین درباره ی تجرّد روح.....	۳۸
--	----

نظر فلاسفه اشراق درباره ی تجرّد روح.....	۳۹
--	----

نسبت های حاکم میان جسم و روح.....	۴۰
-----------------------------------	----

الف- وجود دوئیت میان روح و جسم.....	۴۰
-------------------------------------	----

ب- ارتباط میان روح و جسم.....	۴۰
-------------------------------	----

چند نظر درباره‌ی نحوه‌ی ارتباط جسم و روح ۴۵

جدایی روح از بدن ۴۸

فصل دوم:

قابضین ارواح ۵۱

عوامل قبض ۵۱

خداوند قابض اصلی روح ۵۲

اختلاف در قبض روح ۵۹

دلایل تفاوت قبض روح ۷۳

الف- تفاوت در قبض (حقیقت عزرائیلی) ۷۳

ب- انعکاس صورت ملکوتی محضر در آینه وجودی ملک الموت ۷۵

چگونگی قبض روح آدمیان در آن واحد ۷۷

فصل سوم:

حالات انسان هنگام احتضار ۷۹

الف- ادراکات لحظات نزدیک به مرگ ۷۹

۱- مشاهدات با چشم ملکوتی ۸۱

۲- آگاهی از سرنوشت به صورت نسبی ۹۰

۳- رفع امراض جسمانی و بروز امراض باطنی و نفسانی ۹۷

۴- تیرگی عقل ۹۸

۵- عدم امکان برگشت جان به بدن ۹۹

۶- اغوای شیطان هنگام جان دادن ۱۰۰

ب- تفاوت حال افراد در هنگام احتضار به تناسب ایمان و کفر ۱۰۳

۱- توصیف مؤمنان در حال احتضار ۱۰۵

۲- توصیف کفار در حال احتضار ۱۰۹

ج- سختی حال فرد در هنگام احتضار ۱۱۴

یکسان نبودن سختی احتضار برای همه افراد	۱۱۷
فصل چهارم:	
راههای آسان شدن احتضار	۱۱۹
الف- وظایف انسان در طول زندگی	۱۱۹
ب- وظایف هنگام احتضار	۱۳۷
وظایف مختصر	۱۳۷
وظایف اطرافیان مختصر	۱۵۳

بخش دوم

ماهیت مرگ

فصل اول:

ویژگیهای مرگ	۱۵۹
۱- مخلوق بودن مرگ	۱۵۹
۲- فراگیر و حتمی بودن مرگ	۱۶۶
۳- غیرقابل شناخت و پیچیده بودن مرگ	۱۶۹
۴- نامعلوم و پوشیده بودن مرگ	۱۷۰
۵- نزدیک و گریزناپذیر بودن مرگ	۱۷۴
۶- باورنکردنی بودن مرگ	۱۷۶
۷- شبیه خواب بودن مرگ	۱۷۸
۸- کفاره گناهان بودن مرگ برای مسلمان	۱۸۰
۹- مرگ پایان بخش حیات مادی و آرزوها	۱۸۰
۱۰- مرگ تغییر دهنده ارزشهای مادی و آشکار کننده نظام ارزشی جدید ...	۱۸۳

فصل دوم

اوصاف مرگ	۱۸۷
۱- توصیف مرگ در اعصار ابتدایی	۱۸۷

۲- توصیف مرگ در اقوام پیشین (قبل از ادیان سامی) ۱۹۰

۳- توصیف مرگ در ادیان الهی (غیر اسلام) ۱۹۱

۴- توصیف مرگ از دیدگاه اسلام ۱۹۷

فصل سوم

اقسام مرگ ۲۰۹

اقسام مرگ از حیث زمان وقوع ۲۰۹

اقسام مرگ از حیث نحوه وقوع ۲۱۴

اقسام مرگ از دیدگاه برخی علمای اسلامی ۲۳۶

علت اصلی وقوع انواع مرگ به جز اختیاری ۲۳۸

راهکارهای به تعویق انداختن اجل ۲۳۹

فصل چهارم

ترس از مرگ، عوامل و راهکارهای تعدیل آن ۲۴۷

ترس از مرگ و عوامل آن ۲۴۷

الف- ترس از مرگ ۲۴۷

ب- عوامل ترس از مرگ با توجه به آیات و روایات ۲۴۹

ج- عوامل ترس از مرگ از دیدگاه برخی از علمای اسلام ۲۵۵

راهکارهای تعدیل ترس از مرگ ۲۵۷

فهرست منابع ۲۶۴

مقدمه

حمد و سپاس، خداوندی را سزااست که بدون انتقال از حالی به حال دیگر و زوال سایه‌اش از نظام هستی گسترش یافت. بر فرستاده‌اش محمد مصطفی ﷺ سلام و صلوات باد که بر این بین وجود پایدار الله بر بشریت رسالت یافت.

با وجود اختلافات فراوان در جوامع بشری، نقطه اشتراکی همه را در سطحی واحد قرار می‌دهد. یاد این حقیقت مشترک، تلنگری است برای مهیا شدن به سوی حیاتی بی‌انتها که تشکّل آن مرهون نذر به آن حقیقت است. تنها پل عبور بی قید و شرط برای رسیدن به حیاتی جاویدان استیلا که همواره گمان بر آن است که هنوز وقتش فرا نرسیده است. پدیده‌ای اسرارآمیز که مطالعه آن به منظور دستیابی به هویت و حقیقتش بی‌اثر و بی‌فایده است. چنان که مولانا می‌توان حضرت علی علیه‌السلام فرمود: «كَمْ أَطْرَدْتُ الْأَيَّامَ أَبْحَثُهَا عَنْ مَكُونِ هَذَا الْأَمْرِ فَبَيَّ اللَّهُ أَنَّ الْإِحْفَاءَ هِيَ هَاتِ عِلْمٌ مَخْرُوجٌ مِنْ رُؤْسِ الْكَافِرِينَ رَازِ الْهَيْهَاتَ (مرگ) بَرَدِمْ وَلِي خَدَاوَنَدِ خَوَاهِنِ پَنَهَانِ مَانَدَنِ آن بُوَد، هِيَهَاتِ! كِه اِيْن، عِلْمِي پَنَهَانِ اسْت.» (منهج البلاغه، ص: ۱۴۹/۲۰۷)

همان طور که حقیقت حیات مجهول است، حقیقت مرگ و حالات مترتب بر آن نیز دست نیافتنی است. ولی تحقیق در صفات و خصوصیاتشان برای شناخت و رسوخ یاد مرگ در قلب، مورد تأکید فراوانی قرار گرفته است. حضرت علی علیه السلام فرمود:

« وَأَوْصِيكُمْ بِذِكْرِ الْمَوْتِ ... شما را به یادآوری مرگ سفارش می‌کنم. » (نهج البلاغه، ص: ۲۷۸، خطبه ۱۸۸)

انسان در طول زندگی مراحل بسیاری را طی می‌کند و در هر مرحله در پیشگاه الهی در مقابل امتحانی قرار می‌گیرد و به تناسب نحوه‌ی گذر از آن به درجه‌ای نایل می‌شود.

یکی از لحظات حسّاس آخرین امتحان برای تعیین سعادت و شقاوت آدمی است. لحظه‌ای مرموز؛ که تغییر اساسی در زندگی انسان شکل می‌گیرد، انتقال از عالم دنیا به عالم قهر و برزخ، آن هم به اجبار و به دور از اختیار، لحظه‌ی گذشت از همه چیز؛ اموال و اولاد، و تعیّن‌های اجتماعی و سیاسی، مقام‌های دنیوی و ...، هر آن چه که عمری برایش صرف شده به یکباره از فرد گرفته می‌شود. لحظه‌ای که به فرمایش قرآن کریم قطعاً آمدنی است. « وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ » به راستی که بیهوشی مرگ فرامی‌راند. این است آنچه از آن می‌گریختی. « (ق/۱۶)

یاد مرگ یکی از عوامل مهم برای حرکت و پایداری به سمت لحظه‌ای است که در آن سرنوشت تعیین می‌گردد و آمادگی و تسخیم در برابر قضای الهی را به ارمغان می‌آورد.

با توجّه به آیه شریفه « إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ » (عصر/۱) و ورود انسان در خسران و عمر آدمی که پر ارزش‌ترین سرمایه‌ی وجودی اوست در حال اضمحلال و کاستی است.

در قطع نخل سرکش عمر حیات ما

چون ارّه‌ی دو سر نفس اندر کشاکش است

انسان در هر لحظه دو سرمایه‌ی بزرگ از دست می‌دهد. سرمایه‌ی عمر، به تناسب گذر زمان و سرمایه وجود، با مرگ هر سلول، به عبارتی در هر لحظه و با هر نفس به مرگ نزدیک می‌شود. یاد لحظات سخت احتضار و مرگ به عنوان مخلوق الهی، همانند چراغی پر فروغ، مهیا کننده‌ی شرایطی برای گذر از این گردنه‌ی پر فراز و نشیب است. ترغیب کننده به انجام اعمال صالح و تشویق کننده برای استفاده صحیح از لحظات گذرای عمر برای نیل به رهایی از قالب مادی و پیوستن به زندگی حقیقی و رجوعی با رضایت و آرامش به مبدأ هستی.

این تحقیق در دو بخش تنظیم شده است که هر دو بخش مشتمل بر چهار فصل است.

در بخش اول به بررسی مبحث احتضار با عناوین؛ حقیقت روح، ارتباط و نحوه‌ی جدایی آن از بدن، قابضین ارواح، -الار- احتضار و راه‌های آسان شدن آن پرداخته شده است.

و در بخش دوم، موضوع مرگ در قالب چهار فصل با عناوین؛ ویژگی‌ها و اوصاف، اقسام مرگ، ترس از مرگ و عوامل و راهکارهای تعدیل آن بررسی می‌شود.